Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының татар төркемнәрендә укучылар өчен 2024 нче елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру материалларының күрсәтмә варианты

Демонстрационный вариант контрольных измерительных материалов для проведения государственной итоговой аттестации по образовательным программам основного общего образования 2024 года по родному (татарскому) языку для обучающихся-татар школ с русским языком обучения

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением высшего образования
«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Туган (татар) тел буенча төп дәүләт имтиханы

Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының татар төркемнәрендә укучылар өчен 2024 нче елда туган (татар) телдән төп дәүләт имтиханын уздыру материалларының күрсәтмә вариантына аңлатмалар

2024 нче елның күрсәтмә варианты белән танышканда, шуны истә тотыгыз: күрсәтмә вариантта тәкъдим ителгән биремнәр 2024 нче елда төп дәүләт имтиханын уздыру материалларының вариантлары ярдәмендә тикшереләчәк эчтәлекнең барлык элементларын чагылдырмый. 2024 нче елгы төп дәүләт имтиханында тикшерелергә мөмкин булган эчтәлек элементларының тулы исемлеге рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының татар укучылары өчен төп дәүләт имтиханына әзерлек дәрәҗәсенә куелган таләпләр һәм эчтәлек элементларының кодификаторында тәкъдим ителгән.

Күрсәтмә вариант имтиханда катнашучыларга һәм киң җәмәгатьчелеккә булачак имтихан эшенең структурасы, биремнәр саны, аларның формасы, катлаулылык дәрәҗәсе турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы киңәйтелгән җавап бирүне таләп иткән биремнәрне бәяләү критерийлары җавапның тулылыгы һәм дөрес язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Бу мәгълүматлар имтихан тапшыручыларда 2024 нче елны туган (татар) тел буенча имтихан тапшырырга әзерлек осталыгын булдырачак.

Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының татар төркемнәрендә укучылар өчен 2023 нче елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру материалларының күрсәтмә варианты

Эшне башкару өчен күрсәтмә

Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының татар төркемнәрендә белем алып, 9 нчы сыйныфны тәмамлаучы укучыларга туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясе өчен 3 сәгать 55 минут (235 минут) вакыт бирелә.

Имтихан эше үз эченә 8 биремне алган ике бүлектән гыйбарәт.

Беренче бүлек 7 биремнән (1-7) тора. Беренче бүлектәге биремнәр сүзләр, җөмләләр, текстны анализлауны таләп итә. Әлеге биремнәрнең җаваплары сүз (сүзтезмә) яки цифрлар белән җаваплар бланкына языла. Соңыннан 1 нче номерлы җавап бланкына күчерелә.

Икенче бүлектәге бирем 1 нче бүлек биремнәрен эшләгәндәге текст буенча башкарыла. Эшли башлаганчы, **тәкъдим ителгән биремнәрнең (8.1 һәм 8.2) БЕРСЕН ГЕНӘ сайларга** һәм үз фикереңне дәлилләп, эзлекле рәвештә киңәйтелгән җавап бирергә кирәк. Әлеге бирем 2 нче номерлы җавап бланкында эшләнә.

Бланкларны тутырганда, кара гель яки капилляр ручка кулланырга рөхсәт ителә.

Имтиханда орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт ителә.

Биремнәрне караламада эшләргә була, әмма андагы һәм тикшерү материалларындагы язулар билге куйганда исәпкә алынмый.

Үтәлгән биремнәр өчен куелган баллар бергә кушыла. Мөмкин кадәр күбрәк биремгә дөрес җавап биреп, югарырак балл җыярга тырышыгыз.

Эшләп бетергәч, 1 нче һәм 2 нче җавап бланкындагы һәр җавапның дөрес номер янында язылуын тагын бер тапкыр тикшерегез.

Сезгә уңышлар телибез!

I бүлек

1-7 нче биремнәрнең җавапларын сүз (берничә сүз) яки цифрлар белән языгыз. Һәр хәреф яки цифр бланктагы үрнәктәгечә аерым шакмакка язылырга тиеш. Сүзләр яки цифрлар буш шакмак калдырмыйча, өтерсез һәм башка тамгаларсыз язылa.

1 ***Синтаксик анализ.***
Текстны укыгыз.

(1) Тышта ап-ак кар ява. (2) Агач ботакларына мамыктай кар куна. (3) Азатка бу күренеш бик ошый. (4) Ул, чанасын алып, урамга чыга. (5) Күрше малайлар белән бергәләп, алар бакча артындагы куаклыкта туйганчы уйныйлар.

Баш кисәкләр дөрес билгеләнгән җавап вариантларының номерларын языгыз.

1) кар ява (1 нче җөмлә)
2) кар куна (2 нче җөмлә)
3) Азатка ошый (3 нче җөмлә)
4) ул чыга (4 җөмлә)
5) малайлар уйныйлар (5 нче җөмлә)

Җавап: ___________________________.

2 ***Пунктуацион анализ.***
Тыныш билгеләрен куегыз. Өтер куелырга тиеш урыннарның цифрларын языгыз.

Казанга исән-сау әйләнеп (1) кайтуыма чиксез шатланган әниемнең хуплавы белән канатланып (2) тиз арада кирәкле документларны барлыйм (3) анкета тутырам һәм үзем керергә җыенган институтка йөгерәм.

Җавап: ___________________________.

3 ***Синтаксик анализ.***
Иялек килеше кушымчасы ярдәмендә бәйләнгән сүзтезмәне табып языгыз.

Урта гасырларда суганның бәясе бик кыйбат йөргән, тәре походларында сигез данә башлы суганга бер әсирне сатып алырга мөмкин булган.

Җавап: ___________________________.

4 ***Орфографик анализ.***
Язылышы дөрес аңлатылмаган сүзләрнең номерларын языгыз.

1) **ВӘГЪДӘ** – ъ билгесе аеру билгесе буларак кулланыла һәм шуңа күрә ъ билгесе язылa.
2) **ОЧКЫННАР** – калын әйтелешле сүзгә калын кушымча ялгана.
3) **АШЪЯУЛЫК** – ъ билгесе я хәрефе алдыннан килгәндә, аеру билгесе буларак кулланыла һәм шуңа күрә калын иҗектән соң ъ билгесе язылa.
4) **КИЕМ-САЛЫМ** – парлы сүз, шуңа күрә сызыкча аша язылa.
5) **ЯМЬСЕЗ** – ь билгесе аеру билгесе буларак кулланыла һәм шуңа күрә бу сүздә ь билгесе язылa.

Җавап: ___________________________.

Текстны укыгыз һәм 5-7 нче биремнәрне үтәгез.

(1) Беркөнне бабай урманнан кечкенә томшыклы, зур сары күзле яралы ябалак баласын алып кайткач, сеңелләребез белән моңа әй куандык, әй шатландык инде! (2) Ләкин бабай кошчык янына безне якын да җибәрмәде.

(3) – Берүк саксыз кагыла күрмәгез. (4) Әнә канаты сынган бит мескенемнең, – дип, безне кисәтеп кенә торды. (5) – Дару сөртеп, канатын бәйләргә кирәк булыр, савыккач, әнисе янына, агачтагы куышына бергәләп илтербез, – диде ул.

(6) Читлектәге яралы кош баласын без көн дә төрле-төрле ризыклар белән сыйладык. (7) Канаты да төзәлә башлады үзенең. (8) Кәефе дә яхшыра төште. (9) Бабам аны сарай алдына чыгара башлады. (10) Кунак кош баласы бабамны шулкадәр яратты, хәтта ризыкны да аның кулыннан гына ашады. (11) Бәләкәй ябалакның канаты ялгангач, бабам аның тәпиенә җиз балдак кидерде, һәм без бергәләп аны урманга – иреккә җибәрдек.

(12) Кунагыбыз киткәч, безгә дә күңелсез булып калды. (13) Ул киткәнгә иң куанган җан иясе – Мияубикә булды. (14) Хәзер үртәлмичә, инде рәхәтләнеп, идәнгә сузылып йоклый башлады.

(15) Көннәр бер-бер артлы үтә бирде. (16) Ябалак баласы турында онытa да башлаган идек инде.

(17) Беркөнне әбием миңа, чиләк төбенә җим салып, тавыкларга сибәргә кушты. (18) Мин, тавыкларны чакырып, җим сиптем дә, иске чиләкне сарайга кертеп куйыйм дисәм, куначада томырылып карап утырган сары күзле ябалак баласын күрдем. (19) Шатлана-шатлана, өйгә йөгердем.

(20) – Безнең кунак кире урап кайткан! – дип, кошчыкның сарайда куначада утыруын әйттем.

(21) Хәбәрне ишетеп, авызы ерылган бабам:

– Бәбкәм, кунак безгә рәхмәтен әйтергә килгәндер. (22) Кем белә, бәлки, ул сарай алдын да сагынгандыр. (23) Ничек кенә булмасын, яхшылык беркайчан да

җирдә ятмый ул. (24) Шуның өчен, гомерегез буена кешеләргә генә түгел, бүтән җан ияләренә дә яманлык кылмаска тырышыгыз, әйбәт күңелле кешеләр булып үсегез! – дип, аркабыздан сөйде.

(25) Гаҗәп, яхшылыкны хәтта кошлар да аңлый икән...

(Д.Булгаковадан*)

*__Дилә Булгакова__ *(1937) – танылган татар язучысы, шагыйрә.*

5 ***Текстның эчтәлеген анализлау.***
Текстның эчтәлегенә туры килә торган җөмләләрнең номерларын языгыз.

1) Бабай урамда яралы ябалак баласын тапты.
2) Ябалак баласының канаты сынган.
3) Ябалак баласына без төрле ризыклар бирдек.
4) Ябалак баласы ризыкларны безнең кулдан гына ашады.
5) Ябалак баласының канаты ялгангач, без аны иреккә җибәрдек.

Җавап: ___________________________.

6 ***Сәнгатьлелек чараларын анализлау.***
Фразеологик әйтелмә кулланылган җөмләләрнең номерларын языгыз.

1) Бабай кошчык янына безне якын да җибәрмәде.
2) Канаты да төзәлә башлады үзенең.
3) Кунагыбыз киткәч, безгә дә күңелсез булып калды.
4) Ул киткәнгә иң куанган җан иясе – Мияубикә булды.
5) Хәзер үртәлмичә, инде рәхәтләнеп, идәнгә сузылып йоклый башлады.

Җавап: ___________________________.

7 ***Лексик анализ.***
Тексттан «искәртеп» сүзенә синоним булган сүзне табып языгыз.

Җавап: ___________________________.

Барлык җавапларны, эшне башкару буенча күрсәтмәдә әйтелгәнчә, 1 нче номерлы бланкка күчереп язарга онытмагыз. Һәр җавапның тиешле бирем номеры язылган юлда булуын тикшерегез.

II бүлек

8.1 **«Ничек кенә булмасын, яхшылык беркайчан да җирдә ятмый ул!»** Текст ахырында китерелгән бу сүзләрнең мәгънәсен аңлатып, сочинение языгыз.

Укылган тексттан фикерләрегезне раслый торган **ике** дәлил китерегез.

Мисаллар биргәндә, кирәкле җөмләләрне языгыз яисә аларның номерларын күрсәтегез.

Сочинениенең күләме 90 сүздән ким булмаска тиеш.

Әгәр сочинение сөйләп чыгу яки чыганак текстны аңлатуларсыз тулысынча күчереп язу формасында гына булса, мондый эш 0 балл белән бәяләнә.

Сочинениене пөхтә һәм аңлаешлы итеп языгыз.

8.2 **ЯХШЫЛЫК** сүзен ничек аңлыйсыз? Үзегез формалаштырган билгеләмәне дәлилләгез. Үзегез язган билгеләмәне тезис итеп алып, **«Нинди кешене яхшы дип була?»** дигән темага сочинение языгыз. Тезисыгызны раслый торган **ике** дәлил китерегез: дәлилнең **берсен** укылган тексттан алыгыз, **икенчесен** тормыш тәҗрибәгездән чыгып формалаштырыгыз.

Әгәр сочинение сөйләп чыгу яки чыганак текстны аңлатуларсыз тулысынча күчереп язу формасында гына булса, мондый эш 0 балл белән бәяләнә.

Сочинениенең күләме 90 сүздән ким булмаска тиеш.

Сочинениене пөхтә һәм аңлаешлы итеп языгыз.

<u>Һәр җавапның тиешле бирем номеры язылган юлда булуын тикшерегез.</u>

Татар теле буенча имтихан эшен бәяләү системасы

I бүлек

1-7 нче биремнәрдә дөрес күрсәтелгән һәр җавап 1 балл белән бәяләнә. Җаваплар биремнәрне үтәү күрсәтмәсендәгечә язылган булса һәм дөрес җавап үрнәге белән тулысынча туры килсә, бирем дөрес үтәлгән дип санала. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 нче биремнәрнең җавапларын язганда, символлар тәртибе әһәмиятле түгел.

1 нче таблица

Биремнең номеры	**Дөрес җавап**
1	124
2	23
3	суганныңбәясе
4	15
5	235
6	14
7	кисәтеп

II бүлек

8 нче биремне бәяләү критерийлары

8.1 нче биремнең җавабы түбәндәге критерийлар буенча бәяләнә

2 нче таблица

№	Текст эчтәлеген анализлауга бәйле темага язылган сочинениене (8.1) бәяләү критерийлары	Баллар
С1К1	**Тексттан алынган кисәкнең мәгънәсен аңлау**	
	Укучы тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген дөрес аңлаткан. Аңлатмада хаталар юк.	2
	Укучы тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген гомумән дөрес аңлаткан, **ләкин** аңлатмада 1 хата бар.	1
	Укучы тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген дөрес аңлатмаган, **яки** укучы, тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген аңлатканда, 2 яки күбрәк хата ясаган, **яки** тексттан алынган кисәк эчтәлегенең аңлатмасы язма эштә юк.	0
С1К2	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы <u>тексттан</u> әлеге кисәкнең эчтәлегенә туры килә торган 2 дәлил-мисал китергән.	3
	Укучы <u>тексттан</u> әлеге кисәкнең эчтәлегенә туры килә торган 1 дәлил-мисал китергән.	2
	Укучы башка <u>тексттан</u> дәлил-мисал (-лар) китергән.	1
	Укучы әлеге кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, **яки** укучы биремдәге цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
С1К3	**Язманың мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы, язу эзлеклелеге**	
	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм язу эзлеклелеге белән характерлана: – логик хаталар юк, язуда эзлеклелек бозылмаган; – абзацларга бүленештә хаталар юк.	2
	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм эзлеклелек белән характерлана, **ләкин** 1 логик хата бар, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 1 урында хата бар.	1
	Язмада сөйләм үстерүгә омтылыш бар, **ләкин** логик хаталарның саны 1 дән артык, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 2 урында хата бар.	0

№	Текст эчтәлеген анализлауга бәйле темага язылган сочинениене (8.1) бәяләү критерийлары	Баллар
С1К4	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хата бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хата бар.	0
С1К1-С1К4 критерийлары буенча сочинение өчен иң югары балл		**9**

Игътибар!

Чыганак текст күчереп кенә язылган яки текстның эчтәлеге генә чагылыш тапкан сочинение барлык критерийлар буенча (С1К1-С1К4) **0 балл** белән бәяләнә.

Башка текст нигезендә язылган сочинение С1К1-С1К4 критерийлары буенча **0 балл** белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм аның фактик төгәллеге аерым бәяләнә (4 нче таблицаны кара).

8.2 нче биремнең җавабы түбәндәге критерийлар буенча бәяләнә

3 нче таблица

№	Текст эчтәлеген анализлауга бәйле темага язылган сочинениене (8.2) бәяләү критерийлары	Баллар
С2К1	**Төшенчәнең мәгънәсен аңлату**	
	Укучы (сочинениенең теләсә кайсы өлешендә теге яки бу формада) төшенчәгә билгеләмә биргән һәм аңлаткан.	2
	Укучы (сочинениенең теләсә кайсы өлешендә теге яки бу формада) төшенчәгә билгеләмә биргән, **ләкин** аңлатмаган.	1
	Укучы төшенчәгә дөрес билгеләмә бирмәгән **яки** укучының эшендә төшенчә аңлатылмаган.	0
С2К2	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы 2 дәлил-мисал китергән: берсе – тексттан, икенчесе тормыш тәҗрибәсеннән алынган **яки** укучы укылган тексттан 2 дәлил-мисал китергән.	3
	Укучы укылган тексттан 1 дәлил-мисал китергән.	2
	Укучы тормыш тәҗрибәсеннән дәлил-мисал (-лар) китергән.	1
	Укучы дәлил-мисал китермәгән.	0
С2К3	**Язманың мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы, язу эзлеклелеге**	

№	**Текст эчтәлеген анализлауга бәйле темага язылган сочинениене (8.2) бәяләү критерийлары**	**Баллар**
	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм язу эзлеклелеге белән характерлана: – логик хаталар юк, язуда эзлеклелек бозылмаган; – абзацларга бүленештә хаталар юк.	2
	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм эзлеклелек белән характерлана, **ләкин** 1 логик хата бар, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 1 урында хата бар.	1
	Язмада сөйләм үстерүгә омтылыш бар, **ләкин** логик хаталарның саны 1 дән артык, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 2 урында хата бар.	0
С2К4	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хата бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хата бар.	0
С2К1-С2К4 критерийлары буенча сочинение өчен иң югары балл		**9**

Игътибар!

Чыганак текст күчереп кенә язылган яки текстның эчтәлеге генә чагылыш тапкан сочинение барлык критерийлар буенча (С2К1-С2К4) **0 балл** белән бәяләнә.

Башка сүз (гыйбарә) нигезендә язылган сочинение С2К1-С2К4 критерийлары буенча **0 балл** белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм аның фактик төгәллеге аерым бәяләнә (4 нче таблицаны кара).

4 нче таблица

№	**Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары**	**Баллар**
ГК1	**Орфографик нормаларның үтәлеше**	
	Орфографик хаталары юк **яки** хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата җибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
ГК2	**Пунктуацион нормаларның үтәлеше**	
	Пунктуацион хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	**Грамматик нормаларның үтәлеше**	
	Грамматик хаталары юк **яки** 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1

№	Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	Баллар
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
ГК4	**Сөйләм нормаларының үтәлеше**	
	Сөйләм хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3–4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	**Язма сөйләмнең фактик төгәллеге**	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча сочинение өчен иң югары балл		**10**

Грамоталылыкны бәяләгәндә (ГК1–ГК4), **сочинениенең күләмен** истә тотарга кирәк.

4 нче таблицада бирелгән нормативлар сочинениедә 90 һәм күбрәк сүз булган очракта тәкъдим ителә.

Әгәр сочинениедә 45-89 сүз булса, ГК1–ГК4 критерийлары буенча 1 дән артык балл куелмый:

ГК1 – орфографик хаталар булмаса, 1 балл куела.

ГК2 – пунктуацион хаталар булмаса, 1 балл куела.

ГК3 – грамматик хаталар булмаса, 1 балл куела.

ГК4 – сөйләм хаталары булмаса, 1 балл куела.

ФК1 – фактик хаталар булмаса, 1 балл куела.

Әгәр сочинениенең күләме 44 сүз һәм 44 сүздән дә кимрәк булса, ГК1–ГК4, ФК1 критерийлары буенча мондый эш 0 балл белән бәяләнә.

Имтиханны тулаем башкару барышында җыярга мөмкин булган максималь балл – **33.**

Имтихан эше өчен түбәндәге билгеләр куела:

0-14 балл – «2» ле билгесе;

15-22 балл – «3» ле билгесе;

23-28 балл – «4» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучының ГК1-ГК4 критерийлары буенча баллары 4 тән кимрәк булмаска тиеш. Әгәр ГК1-ГК4 критерийлары буенча баллары 4 тән кимрәк булса, «3» ле билгесе куела.

29-33 балл – «5» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучының ГК1-ГК4 критерийлары буенча баллары 6 дан кимрәк булмаска тиеш. Әгәр ГК1-ГК4 критерийлары буенча баллары 6 дан кимрәк булса, «4» ле билгесе куела.